

צה"ל והמחאה: צבא הגנה לישראל ולא "צבא הגנה לדמוקרטיה"

קובי מיכאל וגבי סיבוני | 3 בספטמבר, 2023 | גיליון 1760

הצבא בישראל הוא צבא ההגנה לישראל. ייעודו הוא הגנה על המדינה מפני איומים חיצוניים והוא לעולם כפוף לדרג מדיני שנבחר כחוק. צה"ל הוא לא צבא ההגנה על הדמוקרטיה, זה אינו תפקידו, קציני מילואים, בכירים ומוכשרים ככל שיהיו, אינם פרשנים חוקתיים ואינם אמונים מכוח חוקה שאיננה או חוק יסוד: הצבא, להגן על המשטר הדמוקרטי בישראל. החרד לדמוקרטיה הישראלית צריך להביא בחשבון את האפשרות שבעוד שכיום המחאה נגד השינויים המשפטיים שמובילה הממשלה מונהגת בין היתר על ידי משרתי מילואים, בעלי תפיסה ערכית מסוימת, מחר תתפתח מחאה נגד הממשלה, שתובל על ידי אנשי מילואים בעלי תפיסה ערכית אחרת. הצבא אינו קובע מהי דמוקרטיה ומהם ערכי העם; אלו צריכים להיקבע על ידי האזרחים באמצעות נציגיהם, שנבחרו בבחירות חופשיות לכנסת. ולכן, לא נכון לאפשר לפעולת המחאה להסיט את צה"ל מהיותו צבא הגנה לישראל ל"צבא הגנה על הדמוקרטיה".

המשבר שחוזה החברה הישראלית בחודשים האחרונים מתעצם והולך. צה"ל, מוצא עצמו, בגין החלטתם של משרתי מילואים להפסיק את התנדבותם ובפועל את שירותם, מעורב במחאה, כשהוא מזוהה על ידי הדרג המדיני וחלק גדול בציבור כשחקן פוליטי. קציני המילואים שאיימו בהפסקת שירותם, הצליחו לכפות (מרץ 2023) על הדרג המדיני שינוי כיוון וקצב בתהליך קידום הרפורמה המשפטית וספק אם העריכו שמספר חודשים לאחר שאיומם פעל את פעולתו, יידרשו גם לממשו. עצם האיום ובוודאי שמימוש, הזינו את המחאה, כאשר בעצם פעולתם הכניסו אנשי הצבא המוחים ממד מיליטריסטי למחאה ופוליטיזציה לצבא, סדקו את האמון של הדרג המדיני ושל חלקים בחברה בצבא, פגעו בערך ההתנדבות, בלכידות ביחידות הצבא, בדימוי העוצמה של ישראל ושחקו את ההרתעה. בפעולתם הם עלולים להוביל את אויבי ישראל לתפיסה שגויה בדבר "שעת הכושר" לתקיפת ישראל ולקרבה למלחמה שאינה רוצה בה.

כישלון הדרג הצבאי הבכיר לנתק את צה"ל מהמחאה ומהזירה הפוליטית כבר בתחילתה, גרם לרכבת לצאת כבר מהתחנה והעמיד את הצבא בפני קושי גדול הרבה יותר. בנקודת הזמן הזו, יש מי ש"בחיבוק הדוב" שלהם את הצבא ואת הרמטכ"ל, אך מעצימים את מעורבות צה"ל בלבה הפוליטית המבעבעת, והביצה הופכת לטובענית יותר כשפוליטיקאים מאשימים את

הצבא במעורבות פוליטית, בלקיחת צד בוויכוח הפוליטי, ויש ביניהם שאף מרחיקים לכת ומבקרים בחריפות את הרמטכ"ל ומפקד חיל האוויר. כך למשל, יוזמת המוחים (בחסות "פורום העסקים") לפרסם הודעת תמיכה והצדעה לרמטכ"ל במודעות ענק בכל העיתונים המרכזיים (17.8.2023), מאמצת את צה"ל, שלא מרצונו, אל מחנה המוחים ומכניסה אותו לתוך הדיון הפוליטי. כלל לא חשובה כוונת המפרסמים, מה שחשוב הוא מה מתקבע בתפיסת הציבור המתנגד למחאה או תומך ברפורמה המשפטית ובממשלה. בעיני ציבור זה, אזרחים, משרתים בצבא ופוליטיקאים כאחד, צה"ל הופך כלי ושחקן פוליטי, כשהתרחבות סרבנות השרות (לשיטת המוחים, סירוב להתנדבות ולא לצו גיוס; לשיטת החתומים על מאמר זה: הפרה חד-צדדית של המשרת את כללי השירות שנקבעו עימו היא סרבנות) והכיסוי התקשורתי של התופעה נתפסים כניסיון לזרוע פחד בקרב הציבור והדרג המדיני במטרה לפגוע ביכולת הממשלה והכנסת להמשיך בהליכי החקיקה, לקעקע את הלגיטימיות של הממשלה ואף להביא להפלתה.

אחד הטיעונים המרכזיים המושמעים על ידי קצינים שהפסיקו את התנדבותם, הוא הפרת החוזה בינם לבין המדינה עקב הליכי החקיקה, ובלשון מטאפורית, יש האומרים שהתחייבו "לשרת את הממלכה ולא את המלך". אלה מסבירים שמהלכי הממשלה מובילים לשינוי משטרי, שמהותו ביטול הדמוקרטיה. ביטול הדמוקרטיה הוא בחזקת הפרת חוזה מצד המדינה, ובהפסקת שירותם בצה"ל הם למעשה פועלים להגנת הדמוקרטיה. לשיטתם, הם אמונים על הגנת המדינה רק בתנאי שהמדינה שומרת על מה שלפי תפיסתם הם ערכיה הדמוקרטיות.

ואולם, מערכת הטיעונים הזו הופכת למעשה את צה"ל ל"צבא ההגנה לדמוקרטיה". מעבר לכך שלא ברור מה הבסיס החוקתי לתפקיד שומרי הדמוקרטיה שנטלו לעצמם, לא ברור כיצד מי שמפסיק לשרת מקיים את ערך הגנת המדינה אזרחיה ותושביה. שהרי, בנוסח שבועת האמונים לצה"ל לא מוזכרת המילה דמוקרטיה,¹ לא לגמרי ברור לאיזה חוזה הם בדיוק מתייחסים והאם מדובר באותו חוזה עליו חתמו גם כל אותם רבבות קציני מילואים אחרים, שלא הצטרפו אליהם ואף מסתייגים נמרצות ממעשיהם.

הצבא בישראל הוא צבא ההגנה לישראל. ייעודו הוא הגנה על המדינה מפני איומים חיצוניים והוא לעולם כפוף לדרג מדיני שנבחר כחוק. צה"ל הוא לא צבא ההגנה על הדמוקרטיה, זה אינו תפקידו, קציני מילואים, בכירים ומוכשרים ככל שיהיו, אינם פרשנים חוקתיים ואינם אמונים מכוח חוקה (שאיננה) או חוק יסוד: הצבא להגן על המשטר הדמוקרטי בישראל.

¹ "הנני נשבע ומתחייב בהן צדקי לשמור אמונים למדינת ישראל לחוקיה ולשלטונותיה המוסמכים לקבל על עצמי ללא תנאי וללא סייג עול משמעתו של צבא ההגנה לישראל לציית לכל הפקודות וההוראות הניתנות על ידי המפקדים המוסמכים ולהקדיש את כל כוחותיי ואף להקריב את חיי להגנת המולדת ולחירות ישראל." ההדגשות של הכותבים.

הגנה על המדינה ועל אזרחיה, ממלכתיות, אחריות, אמינות, דוגמה אישית ומקצועיות כערכים בשמם פועלים "המוחים במדים" - מחייבים את קציני הצבא בסדיר ובמילואים (כשהם בתפקיד או משתמשים במעמדם, דרגתם ותפקידם בצה"ל) להבטיח התנהלות נקייה מפוליטיקה של הצבא והעמדת חומה גבוהה בין הצבא ותחומי אחריותו לבין המרחב האזרחי-פוליטי, בוודאי כשמדובר במחאה אזרחית-פוליטית. במובן זה, כל אותם ערכים, מחייבים את הקצינים להקפיד על הישגות הצבא בבסיסיו ואת היצמדותו ודבקותו במשימותיו הצבאיות-ביטחוניות. לערך "ממלכתיות" חשיבות רבה במיוחד ומשמעותו נאמנות למדינה ופעולה מטעמה ולא מטעם מפלגה, קבוצה רעיונית או חלק מהחברה. בבחירתם לאיים בהפסקת השרות בצה"ל ובמימוש האיום הם פעלו בניגוד לקוד ממלכתי ושייכו עצמם לקבוצה מאוד מסוימת ומוגדרת באוכלוסייה ופגעו בערך יסודי, שהוא אחד ממקורות עוצמתו של צה"ל.

גורמי המחאה החותרים לגרור את צה"ל עמוק לתוך הדיון הפוליטי, מנסים לייצר סימטריה בין הדרג המדיני לזה הצבאי, תוך שהם טוענים שמפקדי הצבא חייבים לנקוט עמדה גם בנוגע לרפורמה המשפטית. אכן, בשיח המקצועי בין הדרגים מצופה מקציני הצבא להציג את עמדתם ולעמוד עליה, אלא שזו צריכה להיות עמדה מקצועית צבאית או מדינית בהתייחס להשלכות של פעולה צבאית, אבל לא עמדה פוליטית, רעיונית, ערכית או פרשנית לשאלה מהי דמוקרטיה. יתרה מזו, לאחר שהציגו את עמדתם המקצועית, יש לדרג האזרחי זכות לא לקבלה ולבחור בחלופה או בפרשנות אחרת. האחריות הסופית היא לעולם של הדרג המדיני, ובמדינה דמוקרטית יש לדרג המדיני הנבחר זכות לטעות. מי שאמור להענישו בגין טעות או לבוא עמו חשבון הוא האזרח בקלפי, לא הצבא או קציניו המקצועיים.

הניסיון לייצר סימטריה בין הדרגים בא גם לידי ביטוי בטענה שלממשלה אין קוד אתי, ושלהבנת מובילי המחאה התנהלותם של חלק מהשרים אינה עולה בקנה אחד עם ערכי היסוד ברוח צה"ל. יתכן שרצוי היה שלדרג המדיני יהיה קוד אתי, אך זו אינה חובה קדושה ובוודאי שלא נכון לייצר איזושהי סימטריה בין הדרג המדיני לדרג הצבאי שכפוף לו. גם במציאות של היעדר קוד אתי, וכנראה שיש עוד מספר דמוקרטיות בעולם שבהן אין קוד אתי לפוליטיקאים, הצבא נתון למרותו המוחלטת של הדרג המדיני. החלטות הדרג המדיני משלבות מנעד רחב של שיקולים, צבאיים, מדיניים וגם פוליטיים ורק לו הסמכות להחליט איזה משקל לתת לכל רכיב.

הדרג המדיני, כמו חלק גדול מהציבור בישראל, מפרש את הניסיון לדחוק את הצבא לוויכוח הפוליטי כנובע בראש ובראשונה מרצון לקעקע את הלגיטימיות של הממשלה לפעול ושל הכנסת לחוקק חוקים. התנהלותם של קציני המילואים שהפסיקו את שרותם בצה"ל והטיעונים להצדקת המהלך, נתפסים בעיני הדרג המדיני והציבור התומך בו כשבירת כל הכלים וסיכון לביטחונה של מדינת ישראל.

המחשבה שדרג מדיני חייב לקבל את המלצת הדרג הצבאי, ואף להימנע מיישום מדיניות מכוונת תפיסת עולם שמרנית של ממשלה נבחרת, היא לא דמוקרטית ולא חוקית. לדרג מדיני תמיד יהיו שיקולים רחבים, המושפעים גם מהעדפות ערכיות ואידיאולוגיות שבשמן נבחר ולכן

הוא אינו מחויב לקבל את חוות דעת הדרג הצבאי כנטולת פניות אם היא נשענת על סט ערכי ואידאולוגי שונה מזה של הדרג המדיני. נזכיר שכבר היו מקרים בהם קצינים בכירים פעלו לאור שיקולים ערכיים ופוליטיים, מדעת או שלא מדעת, שהייתה להם משמעות פוליטית מובהקת ולעתים מנוגדת לעמדת הדרג המדיני. דוגמאות: הרמטכ"ל דן שומרון באנתיפאדה הראשונה, שטען פומבית ובניגוד לעמדת הדרג המדיני שאין פתרון צבאי לאנתיפאדה; הרמטכ"ל שאול מופז והקצונה הבכירה של צה"ל, שפעלו בחודשים הראשונים של האנתיפאדה השנייה בניגוד מוחלט לעמדת הדרג המדיני ולהנחיותיו, והאלוף אורן שחור שנועד עם ראש האופוזיציה שמעון פרס מאחורי גבו של ראש הממשלה.

כל מי שחרד לדמוקרטיה הישראלית צריך לחוש אי-נחת כאשר אנשי צבא במילואים דוחפים את צה"ל לתוך המגרש הפוליטי ונגררים למחלוקות פוליטיות-ערכיות בעניין מהותה של הדמוקרטיה הישראלית, וכשיש מי שמבקשים לראות בו גם "צבא ההגנה לדמוקרטיה". ההתפתחות הזו היא בחזקת מיליטריזציה מובהקת של המרחב הפוליטי ופוליטיזציה של הצבא. מי שחרד לדמוקרטיה הישראלית צריך לזכור שהיום המחאה מובלת על ידי משרתי מילואים בעלי תפיסה ערכית מסוימת ואילו מחר אפשר שיהיו אלה אנשי מילואים בעלי תפיסה ערכית אחרת. הצבא אינו קובע מהי דמוקרטיה ומהם ערכי העם; אלו צריכים להיקבע על ידי האזרחים באמצעות נציגיהם, שנבחרו בבחירות חופשיות לכנסת. ולכן, נכון לו לצה"ל לחזור להיות צבא ההגנה לישראל ותו לא, ולהעמיד חומה גבוהה בין המרחב הצבאי למרחב הפוליטי.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט